

ХІМЕНЕС Христина

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського

<https://orcid.org/0000-0002-8677-6701>kh.khimenes@gmail.com**БРІСКІН Юрій**

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського,

<https://orcid.org/0000-0001-6375-9872>y.a.briskin@gmail.com**СИНИЦЯ Андрій**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

<https://orcid.org/0000-0001-6608-919X>andrii.synytzia@pnu.edu.ua**МАЛАНЮК Любомир**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

<https://orcid.org/0000-0003-4698-6525>liubomyr.malaniuk@pnu.edu.ua**ГНАТЧУК Ярослав**

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-9819-5069>hmatchuk_ya@ukr.net**ЕВОЛЮЦІЯ МОДЕЛЕЙ ЗМАГАНЬ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОФЕСІЙНОМУ ФУТБОЛІ**

*Перелік змагань у європейському професійному футболі та їх формат зазнавали певних змін та на сьогодні залишаються актуальними для вивчення соціально-економічного ефекту від ведення спортивно-змагальної діяльності. Розвиток будь якого виду спорту пов'язаний із розвитком змагальної практики. Орієнтуючись на чинник наявності/відсутності виражених компонентів системи змагань на визначених часових етапах можна передбачати подальші перспективи. **Мета:** на основі вивчення еволюції ключових чинників розвитку визначити моделі змагань у європейському професійному футболі. **Методи:** теоретичний аналіз та узагальнення, системний аналіз, історико-логічний, абстрагування, порівняння, формалізація, моделювання. **Результати.** Під егідою UEFA проводиться низка турнірів, що мають спільну спрямованість. Вона визначається необхідністю популяризації футболу, залучення клубів різних країн та примноження доходу від ведення діяльності з проведення змагань. З'ясування та інтерпретація ключових чинників розвитку європейського професійного футболу дасть змогу визначити еволюцію моделі змагань у цьому виді спорту. На підставі вивчення й узагальнення чинників розвитку професійного футболу в Європі визначено етапи з такими варіантами моделей систем змагань: 1862–1887 роки – хаотично-турнірна модель у межах несистемної групи; 1888–1915, 1920–1938 та 1946–1953 роки – модель національних чемпіонатів у межах дискретно-системної групи; 1954–1978 роки – модель загально-європейських турнірів у межах системної групи; 1979–1990, 1991–2019, 2020–2021 та з 2022 року – турнірно-ієрархічна модель у межах системної, адаптивно-десистемної та ресистемної груп. У 1916–1919 та 1939–1945 рр. змагань з футболу на професійному рівні не відбувалося внаслідок деструктивного впливу на систем змагань подій першої та другої світової війни. **Висновки.** У професійному футболі, як й в інших ігрових видах професійного спорту виділено стандартизовані групи моделей: несистемні, дискретно-системні, системні, адаптивно-системні, ресистемні. Вони мають визначені часові відтинки, що пов'язані з визначеними чинниками зовнішнього та внутрішнього впливу.*

Ключові слова: система змагань, модель, професійний футбол, чинники, зміни, розвиток, вплив, аналіз.

<http://doi.org/10.31891/pcs.2024.1.47>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Футбол з початку свого зародження й подальшого формування та розвитку був та залишається фактично найбільш популярним ігровим видом спорту на території Європи. Темпи його розвитку можна відзначити як достатньо швидкі у порівнянні, до прикладу з

гольфом та тенісом [1]. Характерною особливістю є і те, що популярність футболу достатньо швидко сприяла формуванню цілісної та злагодженої системи змагань і, відповідно, прибутковості організацій, котрі розвивають футбол, а отже – професійного напрямку його розвитку [2, 3].

Закономірним є те, що розвиток будь якого виду спорту пов'язаний із розвитком змагальної практики. Орієнтуючись на

чинник наявності/відсутності виражених компонентів системи змагань на визначених часових етапах, ми, по аналогії з низкою інших досліджень провели системний аналіз чинників розвитку та диференціацію етапів й моделей системи змагань у професійному футболі [4].

При цьому, приймаючи до уваги організаційно-престижний чинник, який передбачає орієнтацію на ключові турніри ми, відповідно, визначали конкретні моделі проведення змагань, що потребують свого ґрунтового вивчення.

Професійний футбол безперечно був у полі уваги дослідників [5, 6, 7, 8, 9]. Будучи найбільш популярним видом спорту у світі та Європі, він привертає увагу великої кількості дослідників. До того ж проблематика, що розглядається стосується уже не суто сфери фізичної культури і спорту, але й інших соціальнозначимих сфер діяльності людини [2].

Найбільш близькою ділянкою вивчення моделей змагань для професійного футболу є їхня соціально-економічна важливість [10, 11]. Такі дослідження вказують на визначальну роль та тісний взаємозв'язок між організаційними компонентами та економічною ефективністю проведення змагань у європейському професійному футболі [8, 12].

Додамо, що під егідою UEFA проводиться низка турнірів, що мають спільну спрямованість. Вона визначається необхідністю популяризації футболу, залучення клубів різних країн та примноження доходу від ведення діяльності з проведення змагань [13].

Таким чином, з'ясування та інтерпретація ключових чинників розвитку європейського професійного футболу дасть змогу визначити еволюцію моделі змагань у цьому виді спорту.

2. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета дослідження: на основі вивчення еволюції ключових чинників розвитку визначити моделі змагань у європейському професійному футболі.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення, системний аналіз, історико-логічний, абстрагування, порівняння, формалізація, моделювання.

3. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Аналізуючи історію розвитку професійного футболу ми умовно виділяємо *перший етап*, який розпочався у 1862 році і тривав до 1887 року (табл. 1).

Перший зафіксований факт щодо професійного напрямку припадає на 1862 р. – створення першого професійного футбольного клубу NottsCounty, який виплачував заробітну плату своїм спортсменам. Водночас, роком активізації розвитку професійного напрямку футболу є 1885 рік, коли Футбольна асоціація Англії узаконила футбол як професійний вид спорту [3, 14].

На цьому етапі футбол пріоритетно розвивався в Англії, проте й у багатьох європейських і деяких азійських країнахбули свої футбольні організації.

Щодо змагальної практики, то для цього часового проміжку характерною була організація кількох турнірів (переважно в Англії), які не мали системного характеру. Так у 1867 році був проведений перший офіційний футбольний турнір – Кубок Юдана (YoudanCup). Вже наступного року – Кубок Кромвелля (CromwellCup) і далі деякі інші змагання. Слід відзначити, що у 1867 році також була зроблена спроба проведення футбольного турніру за межами Англії, зокрема – в Аргентині. Однак участь у турнірі приймали виключно британські спортсмени.

Згодом впродовж двох років (1877-1878) стартував Кубок Уельсу (WelshCup) з футболу, в якому також приймали участь лише британські команди.

Відзначаючи специфіку організації турнірів у часовому проміжку 1862-1887 років як скоріше спонтанну, недостатньо продуману, різноформатну ми визначили модель змагань як *несистемну хаотично-турнірну*.

У 1888 році було створено Футбольну лігу Англії, яка об'єднувала 12 професійних команд [3]. По аналогії згодом такі ліги почали створюватися і в інших європейських країнах. Зважаючи на події починаючи із зазначеного року, ми виділили наступний етап розвитку професійного напрямку футболу – *1888-1915 роки*.

Таблиця 1

Моделі змагань та етапи розвитку європейського професійного футболу

Роки	Характеристика етапу	Група моделей	Моделі	Ключові турніри
1862-1887	<ul style="list-style-type: none"> - Перший професійний футбольний клуб (1862, NottsCounty); - Проведення першого турніру з футболу (Кубок Юдана, Великобританія 1867) - Перша гра між аматорською командою OldEtonians та командою, котра складалася з англійських робітників – BlackburnOlympic, що стала переможною для других (1883) і привернула увагу до професійного футболу - Узаконення професійного футболу в Англії (1885). 	НЕСИСТЕМНІ	Хаотично-турнірна	YoudanCup (1867), CromwellCup (1868, Англія), WelshCup (1877-1878, Англія) та ін.
1888-1915	<ul style="list-style-type: none"> - Старт перших національних чемпіонатів (Англія, Іспанія, Італія, Індія та ін.). - 1888 р. – створення професійної футбольної Ліги Англії; - 1889 р. – створення Футбольного альянсу Англії; - 1892 р. – Футбольні ліга та альянс об'єдналися; - 1898 – початок футбольного чемпіонату Італії; заснування Швейцарської Суперліги; - 1897 (до 1911 р.) – перший загальноєвропейський турнір – Кубок виклику; - 1901 р. – створення професійної ліги футболу в Угорщині (NemzetiBajnokság); - Утворення FIFA (1904) 	ДИСКРЕТНО-СИСТЕМНІ	Модель національних чемпіонатів	Національні чемпіонати країн
1916-1919				
1920-1938	<ul style="list-style-type: none"> Активізація розвитку професійного напрямку футболу в інших країнах Європи. 1921 р. – створення професійної футбольної ліги Італії (LegaNord – прототип нинішньої Serie A); 1929 р. – створення Професійної футбольної ліги Іспанії (PrimeraDivisión, сьогодні LaLiga); 1932 р. – перший сезон професійної ліги Франції (сьогодні Ligue 1) 1938 р. – засновано турнір з футболу у Португалії (Taça de Portugal); - Продовження спроб проведення загальноєвропейських турнірів (1927-1992 – Кубок Мітропи; 1930 р. – перша спроба відкрити турнір для європейських клубів-чемпіонів, Швейцарія) 	ДИСКРЕТНО-СИСТЕМНІ	Модель національних чемпіонатів	Національні чемпіонати країн, Кубок Мітропи
1939-1945				
1946-1953	<ul style="list-style-type: none"> - Зростання відвідуваності футбольних турнірів у різних країнах - 1949 р. – турнір між футбольними клубами Південної Америки (став пусковим для запуску таких змагань у Європі) - Збільшення кількості країн, що організують власні футбольні чемпіонати 	ДИСКРЕТНО-СИСТЕМНІ	Модель національних чемпіонатів	Національні чемпіонати країн
1954-1978	<ul style="list-style-type: none"> - Створення UEFA (1954); - Початок проведення першого загальноєвропейського турніру сильніших національних футбольних клубів (1955) ; - 1963 р. – створення Бундеслиги(Німеччина) 	СИСТЕМНІ	Модель загальноєвропейських	Кубок Європейських чемпіонів (з 1955), Кубок ярмарків (1955-1971), Кубок володарів кубків (1960), Кубок Інтертото (1961), Кубок UEFA (з 1971), Суперкубок (з 1972)
1979-1990	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження системи коефіцієнтів UEFA для національних асоціацій та їх клубів; - Динамічне зростання кількості вболівальників футбольних турнірів та зацікавленості ЗМІ - 1985/86 – 1989/90 – команди Англії дискваліфіковані з європейських турнірів. 		Турнірно-ієрархічна модель	Кубок Європейських чемпіонів, Кубок UEFA(1972), Кубок володарів кубків, Суперкубок, Кубок Інтертото
1991-2019	<ul style="list-style-type: none"> - Постійне оновлення форматів ключових турнірів - Постійне зростання кількості національних асоціацій в структурі UEFA - Об'єднання Кубку володарів кубків та Кубку UEFA в один турнір під назвою останнього (1999) - Скандали у професійному футболі через договірні матчі - 2014/15 рр. – UEFA зобов'язала усі національні асоціації та їх клуби дотримуватися правил фінансової Fairplay, щоб приймати участь у ключових європейських змаганнях. 			Ліга чемпіонів UEFA (з 1992 р.), Кубок володарів кубків (до 1999), Кубок UEFA (з 2009 – Ліга Європи), Суперкубок, Клубний чемпіонат світу (2000), Кубок Інтертото (до 2008)
2020-2021	<ul style="list-style-type: none"> - 2021 р. – організація третього великого європейського турніру, що включав клуби, котрі посідали нижню частину рейтингу UEFA - Турніри відбуваються у повному обсязі незважаючи на пандемію. Проте вони розтягнені у часі і діють обмеження на відвідуваність матчів - Суттєве падіння доходів (від продажу квитків, спонсорів, ЗМІ) та фінансові збитки організацій професійного футболу (близько \$ 7,91 млрд.). 	АДАПТИВНО-ДЕСИСТЕМНІ	Турнірно-ієрархічна модель	Ліга чемпіонів UEFA, Ліга Європи, Ліга конференцій (з 2021), Суперкубок, Клубний чемпіонат світу
з 2022	<ul style="list-style-type: none"> - Повернення глядачів на трибуни - Поступове зростання доходів організацій 	РЕСИСТЕМНІ		

У цей час, окрім Англії цей вид спорту активно розвивається в Іспанії, Італії і навіть Індії. Кожна з цих країн започатковує власний національний чемпіонат (Індія – 1888 р.; Італія – 1898 р.; Угорщина – 1901; Іспанія – 1902 р.).

Починаючи з 1888 року в історії футболу відстежується формування національних чемпіонатів, кожен з яких характеризується наявністю чітко визначених компонентів організації, правил змагань тощо і водночас відсутністю чіткого міжнародного врегулювання і об'єднання спільними футбольними цілями національних організацій ми відзначаємо що модель цього етапу носить дискретно-системний характер.

З іншого боку, враховуючи організаційно-престижний чинник ми конкретизували модель цього часового проміжку як **Модель національних чемпіонатів**. З одного боку для кожної національної асоціації, яка організувала свій чемпіонат характерною була наявність чітко визначених взаємопов'язаних компонентів (періодичність проведення, кількість ігор між командами, правила змагань, спосіб визначення переможця тощо), що засвідчує наявність цілісної системи. Проте, з іншого боку – все ще відсутня виражена співпраця між національними асоціаціями щодо організації клубних змаганьта уніфікація щодо форматів їх проведення, що вказує на наявність певної частковості та недосконалості цієї системи змагань.

Для цього етапу важливою є поява всесвітнього керівного органу футболу – FIFA у 1904 році. Так, це стало знаковою подією в історії виду спорту. Сьогодні ця організація є найбільшою у світі спортивною організацією. Водночас, слід відзначити, що більшу увагу на початку своєї діяльності FIFA приділяла розвитку футболу на національному, а не клубному рівні [4].

Загалом слід відзначити, що розвиток футболу від першого до другого етапу відбувався достатньо стрімко. Змагання у цьому виді спорту набували популярності. Від турніру до турніру суттєво зростала кількість футболістів і вболівальників.

Щодо часового *етапу 1916-1919* років, то він був достатньо складним для розвитку футболу, зокрема професійного, на території

Європи. Події Першої світової війни змусили фактично призупинити футбольне життя, турніри фактично не проводилися. Тому у цьому етапі ми не виділяємо моделі змагань у професійному футболі, а відзначаємо умовно як етап «замороженого футболу».

Вже починаючи з 1920 року футбол в широкому масштабі повертається на європейську спортивну арену. Активізується його розвиток у таких країнах як Іспанія, Італія. Зокрема в Італії у 1921 році створюється так звана Північна футбольна ліга (LegaNord), яка була прототипом сучасної Серії А. В Іспанії у 1929 році організується PrimeraDivisió, (сьогодні LaLiga). У Франції у 1932 році стартує перший сезон професійної ліги (сьогодні Ligue 1).

У більшості країн розширюється футбольний календар змагань. У той же час національні змагання продовжують залишатися пріоритетними для клубів. Водночас футбольна спільнота не полишала спроб організації загальноєвропейських клубних змагань. Зокрема у 1927 році був організований Кубок Мітропи (проводився до 1992 року). Ці змагання проводилися у Центральній Європі і до початку Другої світової війни були достатньо престижними, проте після неї втратили свій авторитет. Окрім того, у 1930 році була спроба відкрити турнір для європейських клубів-чемпіонів у Швейцарії. Ці змагання також на той час не отримали належного визнання [3].

Тобто пріоритетом для кожної футбольної країни у період 1920–1938 років продовжують залишатися національні змагання, що вказує на подальшу актуальність **моделі національних чемпіонатів**, яка залишається дискретно-системною.

Далі історичні події у світі, а саме Друга світова війна вдруге змушують футбольне середовище заморозити свою діяльність. У період 1939–1945 років більшість турнірів не проводяться, змагання здебільшого організовуються спонтанно і не носять системного характеру, тому в історії професійного футболу це фактично другий етап, який ми називаємо «етапом замороженого футболу».

Новий етап розвитку професійного футболу розпочинається у 1946 року. З цього

часу суттєво зростає кількість футбольних подій у світі, самих футболістів та команд (у 1950 р. в національному чемпіонаті Англії було 92 команди) та кількість вболівальників футбольного видовища, що сприяє ще більшим доходам організацій та розвитку комерційної складової футболу загалом.

Окремі змагання, які об'єднували клуби різних європейських країн проходилися у часовому проміжку 1946–1953 років. Серед них Іберійський кубок (1935–2005, змагання між португальськими та іспанськими клубами), Кубок Мітропи (1927–1992), змагання серед клубів Центральної Європи). Проте спільного великого змагання, яке б об'єднувало кращі клуби Європи все ще не існувало.

Зважаючи на події у світі футболу і зокрема на змагальній арені, відзначимо, для етапу 1946–1953 років характерною залишалася та сама **Модель національних чемпіонатів** дискретно-системного характеру.

Важливим в історії європейського футболу був 1954 рік. У цей час була створена організація, яка об'єднала і до сьогодні продовжує об'єднувати національні європейські футбольні організації – UEFA (Union of European Football Associations) [6]. З цього часу розпочинається відлік наступного історичного етапу розвитку професійного футболу.

Уже через рік ідея об'єднання кращих європейських футбольних команд у змаганнях була реалізована і утверджена на майбутнє. Слід відзначити, що згідно історичних фактів посыл щодо творення такого турніру надійшов від редактора французької спортивної газети L'Equipe – Габрієля Ано. Водночас UEFA реалізувала його у 1955 році. Саме тоді 16 європейських футбольних команд вперше розігрували Кубок Європейських чемпіонів.

Паралельно, починаючи із 1955 року був створений та розвивався ще один європейський турнір – Кубок ярмарків. Він проводився під егідою FIFA і був приурочений до великих ярмарок, тобто не був основною подією. Проте все ж привертало все більшу увагу до футболу як виду спорту.

Починаючи з 1955 року одразу дві події загальноєвропейського рівня у клубному футболі були запроваджені до календаря змагань. Згодом з'являються й інші – Кубок

володарів кубків (1960), Кубок Інтертото (1961), Кубок UEFA (1971), Суперкубок (з 1972).

Формат проведення достатньо часто зазнавав змін. До прикладу, кількість команд в Кубку європейських чемпіонів зростає від 16 (1955 р.) до 32 (1967 р.), що зумовлює і збільшення кількості раундів змагань (з 4 до 6), у кожному з яких команди у двох матчах розігрували право подальшої участі у турнірі.

Наявність нових важливих турнірів загальноєвропейського рівня, які стають більш престижними для європейських футбольних команд поряд з національними чемпіонатами, дають підстави виділити для етапу 1955–1978 років нову модель змагань – **Модель загально-європейських турнірів**.

У цьому часовому проміжку вносяться важливі корективи до правил змагань, вони продовжують уніфікуватися для усіх учасників європейських турнірів. Так, у 1965 році було запроваджено пункт правил щодо можливої заміни гравців, спершу травмованих, а згодом з будь яких причин. Також у сезоні 1965/66 років до системи розіграшу було запроваджено додатковий раунд плей-офф у випадку рівності результатів команд в основних раундах турніру (скасовано у сезоні 1969/1970 років).

У цьому ж 1965 році було введено і правило «виїзних голів» у перших двох раундах (з наступного сезону у всіх раундах, при якому перевагу здобувала команда, яка забила більше м'ячів на виїзді).

Наступний етап, котрий вирізняється в історії розвитку професійного футболу – це 1979-1990 роки. Його початок знаменується запровадженням системи коефіцієнтів UEFA, що дозволяє визначати рейтинг національних асоціацій і відповідно їх клубів на загальноєвропейському рівні.

У межах цієї системи UEFA існує три групи коефіцієнтів – коефіцієнт національних збірних; коефіцієнт асоціацій; клубний коефіцієнт.

Для визначення учасників ключових європейських футбольних турнірів – Кубок Європейських чемпіонів (сьогодні Ліга чемпіонів), Кубок UEFA (сьогодні Ліга Європи) тощо зокрема застосовується коефіцієнт асоціацій. Своєю чергою, для посіву команд в змаганнях FIFA та UEFA застосовується клубний коефіцієнт.

Поява цього компоненту в межах системи футбольних змагань вказує на початок функціонування нової **моделі змагань – турнірно-ієрархічної**, що визначається наявністю загальноєвропейських турнірів, які мають чітку ієрархію, що відзначається наявністю категорій турнірів (Кубок Європейських чемпіонів – турнір першої категорії, Кубок UEFA – турнір другої категорії тощо). З іншого боку – починаючи з 1979 року формується чітка система формування складів учасників турнірів, що також вказує на ієрархічність у системі футбольних змагань.

Наступний етап у розвитку футболу розпочинається у 1991 році і триває, на наш погляд, до 2019 року. Формат змагань у цей час зазнає суттєвих змін. З 1991 року до структури зокрема Ліги чемпіонів (до Ліги Європи – у 2004) упроваджується груповий раунд змагань. Після першого та другого відбіркових раундів, команди розподілялися на групи, де змагалися за коловою системою (по дві гри з кожною з інших команд групи). Лідери двох груп змагалися у фінальному раунді.

Окрім цього упродовж 1990-2019 років формат змагань європейських турнірів зазнав постійних оновлень. Змінювалася кількість раундів (до прикладу у 1992/93 рр. було проведено попередній раунд для команд радянського союзу та Югославії), кількість груп у груповому раунді (у 1994/95 – збільшено до 4-х, 1997/98 – до 6-и; 1999/2000 – до 8-и), специфіка розіграшів (до прикладу у 1994 році одноразово розігрувався додатковий півфінал між двома кращими командами груп А і Б за вихід до фіналу).

Також у сезоні 1994/95 рр. було збільшено кількість балів за перемогу (з 2 до 3), що, у значній мірі, мало вагомий вплив на встановлення результативності команд у турнірах.

Для цього етапу характерною є і велика кількість змін, що вплинули на конкуренцію у змаганнях. Зокрема, у 1996 році було знято обмеження на кількість легіонерів у командах (справа Босмана), що відкрило можливості для клубів підписувати контракти з більшою кількістю бажаних гравців. Окрім того, зважаючи на суттєве розширення UEFA (зростання кількості асоціацій-членів) зумовило збільшення кількості учасників турніру Ліга Європи (до 140, а згодом 160

команд), що також мало вплив на підсилення конкуренції зокрема у цих змаганнях [15].

Характерні зміни у форматі змагань ми відстежили і в сезоні 2009/10 років, коли до схеми участі у турнірі Ліги чемпіонів (2018/19 році – Ліги Європи) було упроваджено дві умовні категорії учасників, які проходили по «шляху чемпіона» та «основному шляху». Цей підхід дозволив диференціювати учасників-чемпіонів своїх чемпіонатів, та тих, котрі посіли інші місця у своїх домашніх турнірах у дві групи. При цьому до групового раунду ці дві групи команд не зустрічалися між собою.

Незважаючи на те, що з 1991 року у європейському клубному футболі відбувалися суттєві зміни у форматі проведення турнірів, перелік ключових із них суттєво не змінився. Провідним змаганням залишився Кубок європейських чемпіонів (сьогодні Ліга чемпіонів), Кубок UEFA (сьогодні Ліга Європи), який у 1999 році було об'єднано з Кубком володарів кубків. У 2000 році було ще організовано Клубний чемпіонат світу під егідою FIFA тощо. З цієї причини вважаємо, що продовжувала функціонувати системна **турнірно-ієрархічна модель змагань** у професійному футболі.

Достатньо складний етап розвитку загалом у професійному спорті, та професійного футболу зокрема, припав на 2020-2021 роки. Цей короткий етап у функціонуванні спорту проходив під впливом наслідків пандемії COVID. Не обійшли вони і футбольне середовище, проте все ж не мали настільки вагомого вираження для футбольних турнірів. Слід відзначити, що, до прикладу усі матчі Ліги чемпіонів та Європи відбулися у повному обсязі. Вплив пандемії був виражений у збільшенні тривалості турнірів (до прикладу змагання Ліги чемпіонів цього сезону тривали рік і два місяці), зменшенні кількості деяких проведених матчів між командами з двох до одного (на нейтральному полі) та обмеженні відвідуваності матчів глядачами. Проте це несло за собою вагомий фінансовий збиток. Відстежено суттєве падіння доходів (від продажу квитків, спонсорів, ЗМІ) та сумарні фінансові збитки організацій професійного футболу (близько \$ 7,91 млрд.) [15, 16].

Щоб уникнути великої кількості осіб в обслуговуванні турнірів у сезоні 2020/21 років у футболі використовується система

відеоасистента арбітра (VAR) у матчах, починаючи з 1/16 фіналу турніру

Загалом у цьому сезоні були упроваджені і деякі інші зміни. Зокрема у 2021 році UEFA утвердила проведення третього європейського турніру – Ліги конференцій (третьій рівень), що зменшило навантаження на турнір Ліга Європи і відповідно вплинуло на зміну формату останнього.

Щодо характеристики моделі змагань для цього етапу, слід відзначити, що вона залишилася сталою – *турнірно-ієрархічна*. Проте визначені вище негативні впливи та їх наслідки вказують на її перехід до *групи адаптивно-десистемних моделей*.

Починаючи з 2022 року футбольний світ поступово повертається на вершини свого розвитку. Завершення пандемії сприяло відновленню календаря змагань і формату їх проведення, поверненню на трибуни глядачів футбольного видовища, та відповідно доходів від основних статей (спонсорів, ЗМІ тощо).

У 2023 році відбувається суттєве зростання призового фонду основних європейських турнірів. Так, станом на цей сезон UEFA пропонує \$ 92,02 млн в межах Ліги чемпіонів, \$ 24,83 млн в межах Ліги Європи та ще \$ 15,96 млн. – у Лізі конференцій.

В якості ключових турнірів залишаються перелічені вище, а також додалися Суперкубок та Клубний чемпіонат світу.

Зважаючи на те, що перелік змагань та їх формат залишаються відповідними попередньому етапу, модель змагань зберігається до сьогодні (турнірно-ієрархічна). Водночас, судячи з процесів, які мали вплив на внутрішній зміст моделі

(поступове відновлення усіх процесів в межах змагальної практики), цю модель змагань ми віднесли до групи ресистемних.

4. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

У професійному футболі, як й в інших ігрових видах професійного спорту виділено стандартизовані групи моделей: несистемні, дискретно-системні, системні, адаптивно-системні, ресистемні.

На підставі вивчення й узагальнення чинників розвитку професійного футболу в Європі визначено етапи з такими варіантами моделей систем змагань:

- 1862–1887 роки – хаотично-турнірна модель у межах несистемної групи;
- 1888–1915, 1920–1938 та 1946–1953 роки – модель національних чемпіонатів у межах дискретно-системної групи;
- 1954–1978 роки – модель загально-європейських турнірів у межах системної групи;
- 1979–1990, 1991–2019, 2020–2021 та з 2022 року – турнірно-ієрархічна модель у межах системної, адаптивно-десистемної та ресистемної груп.

У 1916–1919 та 1939–1945 рр. змагань з футболу на професійному рівні не відбувалося внаслідок деструктивного впливу на систем змагань подій першої та другої світової війни.

Перспективи подальших досліджень передбачають вивчення моделей змагань у інших професійних ігрових видах спорту.

Література

1. Борисова О. В. Становлення і розвиток професійного тенісу у світовій практиці спорту. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2000. № 36. С. 3–9.
2. Сушко Р. Аналіз проблемних питань розвитку спортивних ігор з урахуванням чинників глобалізації спорту вищих досягнень. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2017. Вип. 3 (22). С. 441–445.
3. Johnes M., Mason R. Soccer, PublicHistoryandtheNationalFootballMuseum, SportinHistory, 2003. Vol. 23 (1), pp. 115–131, <https://doi.org/10.1080/17460260309414728>
4. Соломонко В. В., Лисенчук Г. А., Соломонко О. В. Футбол. Київ: Олімпійська література, 2005. 296 с.
5. Пітин М. П., Хіменес Х. Р., Карпа І. Я., Ріпак І. М. Представництво провідних футбольних країн на змаганнях Ліги Європи УЄФА впродовж 2009–2018 років. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ, 2019. Вип. 3 (111)19. С. 114–120.
6. Пітин М., Хіменес Х., Дулібський А. Представництво професійних футбольних клубів у змаганнях Ліги Європи УЄФА. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2019. № 31. С. 117–124. <https://doi.org/10.15330/fcult.31.117-124>
7. Хіменес Х., Пітин М., Дулібський А., Гнатчук Я. Регламентация змагань з футболу серед команд «Прем'єр-ліги» України з футболу упродовж 2012–2018 рр. Спортивний вісник Придніпров'я. 2019. №1. С. 78–85.

8. Vorobyev A., Zarova E., Solntsev I., Osokin, N., Zhulevich V. Statistical Evaluation of Football Performance Depending on the Socio-Economic Development of Countries. *Statistical Journal of the IAOS*. 2016. № 3 (32). P. 403–411.
9. Demir R., Söderman S. Strategic sponsoring in professional sport: a review and conceptualization. *European Sport Management Quarterly*, 2015, 15, 3, P. 271–300, <https://doi.org/10.1080/16184742.2015.1042000>
10. Hoehn T., Szymanski S. The Americanization of European Football Economic Policy, 1999. 28, pp. 203–240.
11. Galily Ya., Bar-Eli M., Yuval F. Municipal subsidiary policy toward professional sports teams: A democratic deficit in the local government. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 2012. № 32 (7). Pp. 431–447. <https://doi.org/10.1108/01443331211249066>
12. El-Hodiri M., Quirk J. An Economic Model of a Professional Sports League. *Journal of Political Economy*, 1971. Vol. 79 (6), pp. 1302–1319.
13. UEFA Club Licensing and Financial Fair Play Regulations [Электрон. ресурс] Нyon, 2018. Режим доступа: <https://www.uefa.com/>
14. Curry G. Vaingames of no value? A social history of association football in Britain during its first long century, *Sport in History*, 2017. № 37 (2), pp. 251–254, <https://doi.org/10.1080/17460263.2017.1315005>
15. Avila-Cano A., Triguero-Ruiz F. On the control of competitive balance in the major European football leagues. *Managerial and Decision Economics*, 2022. Pp. 1–10. <https://doi.org/10.1002/mde.3745>
16. Gasparetto T., Mishchenko D., Zaitsev E. Factors influencing competitive balance across European football top tier leagues. *Managerial and Decision Economics*, 2022. Pp. 1–11. <https://doi.org/10.1002/mde.3801>

References

1. Borysova, O. V. (2000), Formation and development of professional tennis in the world practice of sports. Sushko, R. (2017), Analysis of problematic issues in the development of sports game taking into account the factors of globalization of high-achievements sports. *Physical culture, sport and health of the nation*. Vol. 3 (22). Pp. 441–445.
2. Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports. no. 36. pp. 3–9.
3. Johnes, M. & Mason, R. (2003), Soccer, Public History and the National Football Museum, *Sport in History*, Vol. 23 (1), pp. 115–131, <https://doi.org/10.1080/17460260309414728>
4. Solomonko, V.V., Lysenchuk, G.A. & Solomonko, O.V. (2005), Football. Kyiv: Olympic Literature. 296 p.
5. Pityn, M.P., Khimenes, H.R., Karpa, I.Ya. & Ripak I.M. (2019), Representation of the leading football countries at the UEFA Europa League competitions during 2009–2018. *The scientific journal of the M.P. Dragomanov NPU. Series No. 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*. Kyiv. vol. 3(111)19. Pp. 114–120.
6. Pityn, M., Khimenes, H. & Dulibskyi A. (2019), Representation of professional football clubs in UEFA Europa League competitions. *Bulletin of the Carpathian University. Series: Physical culture*. no. 31. Pp. 117–124. <https://doi.org/10.15330/fcult.31.117-124>.
7. Khimenes, H., Pityn, M., Dulibskyi, A. & Hnatchuk Ya. (2019), Regulation of football competitions among the "Premier League" football teams of Ukraine during 2012–2018. *Sportivny visnyk Prydniprovyia*. no. 1. Pp. 78–85.
8. Vorobyev, A., Zarova, E., Solntsev, I., Osokin, N. & Zhulevich, V. (2016), Statistical Evaluation of Football Performance Depending on the Socio-Economic Development of Countries. *Statistical Journal of the IAOS*. no. 3 (32). pp. 403–411.
9. Demir, R. & Söderman, S. (2015), Strategic sponsoring in professional sport: a review and conceptualization. *European Sport Management Quarterly*, vol. 15, no. 3, Pp. 271–300, . <https://doi.org/10.1080/16184742.2015.1042000>
10. Hoehn, T. & Szymanski, S. (1999), The Americanization of European Football Economic Policy, no. 28, pp. 203–240.
11. Galily, Ya., Bar-Eli, M. & Yuval F. (2012), Municipal subsidiary policy toward professional sports teams: A democratic deficit in the local government. *International Journal of Sociology and Social Policy*, no. 32 (7). Pp. 431–447. <https://doi.org/10.1108/01443331211249066>
12. El-Hodiri, M. & Quirk, J. (1971), An Economic Model of a Professional Sports League. *Journal of Political Economy*. Vol. 79 (6), pp. 1302–1319.
13. UEFA Club Licensing and Financial Fair Play Regulations. Nyon, (2018): <https://www.uefa.com/>.
14. Curry, G. (2017), Vaingames of no value? A social history of association football in Britain during its first long century, *Sport in History*, no. 37 (2), pp. 251–25. <https://doi.org/10.1080/17460263.2017.1315005>
15. Avila-Cano, A. & Triguero-Ruiz, F. (2022), On the control of competitive balance in the major European football leagues. *Managerial and Decision Economics*, Pp. 1–10. <https://doi.org/10.1002/mde.3745>
16. Gasparetto, T., Mishchenko, D. & Zaitsev, E. (2022), Factors influencing competitive balance across European football top tier leagues. *Managerial and Decision Economics*. Pp. 1–11. <https://doi.org/10.1002/mde.3801>

Abstract

KHIMENES Khrystyna, BRISKIN Yuriy, SYNYTSYA Andriy, MALANYUK Lyubomyr, HNATCHUK Yaroslav

EVOLUTION OF THE COMPETITION MODELS IN EUROPEAN PROFESSIONAL FOOTBALL

The list of competitions in European professional football and their format have undergone certain changes and today remain relevant for the study of the socio-economic effect of conducting sports and competitive activities. The development

---

of any kind of sport is connected with the development of competitive practice. Focusing on the factor of presence/absence of pronounced components of the competition system at certain time stages, it is possible to predict further prospects. **Purpose:** based on the study of the evolution of the key factors of development, to determine the models of competitions in European professional football. **Methods:** theoretical analysis and generalization, system analysis, historical and logical, abstraction, comparison, formalization, modeling. **The results.** Under the auspices of UEFA, a number of tournaments with a common focus are held. It is determined by the need to popularize football, attract clubs from different countries, and increase income from conducting competitions. Elucidation and interpretation of the key factors in the development of European professional football will make it possible to determine the evolution of the competition models in this sport. Based on the study and generalization of the factors of the development of professional football in Europe, stages with the following variants of competition system models were determined: 1862–1887 – chaotic tournament model within a non-systemic group; 1888–1915, 1920–1938 and 1946–1953 years – a model of national championships within the discrete-systemic group; 1954–1978 – a model of pan-European tournaments within the systemic group; 1979–1990, 1991–2019, 2020–2021, and from 2022 – a tournament-hierarchical model within systemic, adaptive-dissystemic and resystemic groups. In 1916–1919 and 1939–1945, football competitions at the professional level did not take place due to the destructive impact on the competition systems of the events of the First and Second World Wars. **Conclusions.** In professional football, as in other game kinds of professional sports, standardized groups of models are distinguished: non-systemic, discrete-systemic, systemic, adaptive-systemic, resystemic. They have certain periods associated with certain factors of external and internal influence.

Key words: competition system, model, professional football, factors, changes, development, impact, analysis.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2024 р.